

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA NUTQ VA UNING TURLARI. OG'ZAKI VA YOZMA NUTQ

Xursanova Gavhar Umar qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim
yo'nalishi 3-kurs 2.23 - guruh talabasi

gavharxursanova5@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Nutqning og'zaki va yozma shakllari, ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda ta'lim jarayonidagi o'rni ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Boshlang'ich ta'lim davri bolaning tilni ongli ravishda o'zlashtirishi, fikrni mantiqiy bayon etishi va kommunikativ kompetensiyasining shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Shu sababli ona tili darslarida og'zaki va yozma nutqni parallel rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biridir.

Maqolada nutqni rivojlantirishning didaktik tamoyillari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligi tahlil qilingan. O'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish, matn ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirish va yozma savodxonligini oshirishga xizmat qiluvchi metodlar tavsiflangan. Shuningdek, og'zaki va yozma nutqning o'zaro bog'liqligi, ularning til o'rganish jarayonidagi integratsiyasi hamda o'qituvchi faoliyatining mazkur jarayondagi ahamiyati ilmiy asoslangan.

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish uchun tizimli yondashuv, interfaol metodlar va kommunikativ ta'lim texnologiyalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi. Mazkur ilmiy xulosalar boshlang'ich ta'lim metodikasini takomillashtirish hamda ona tili darslari mazmunini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ona tili, nutq, og'zaki nutq, yozma nutq, nutqiy kompetensiya, kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, ta'lim sifati.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri mustaqil fikrlaydigan, o'z qarashlarini ravon va mantiqiy ifoda eta

oladigan, samarali muloqot olib borish kompetensiyasiga ega shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ushbu maqsadga erishishda boshlang'ich ta'lim bosqichi alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning til birliklarini ongli ravishda o'zlashtirish, lug'at boyligini kengaytirish, nutq madaniyatini shakllantirish hamda og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

Ona tili darslari faqat grammatik qoidalarini o'rgatish bilan cheklanmaydi. Ularning asosiy vazifasi o'quvchilarni fikrlashga, o'z fikrini aniq, mantiqiy va izchil ifodalashga, suhbatdosh fikrini to'g'ri anglashga hamda yozma nutqda adabiy til me'yorlariga amal qilishga o'rgatishdan iborat. Shu jihatdan nutqni rivojlantirish boshlang'ich ta'lim metodikasining markaziy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Nutq insonning tafakkuri, dunyoqarashi va ijtimoiy faolligining muhim ko'rsatkichidir. Psixolingvistika va pedagogika fanlari tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolaning nutqiy rivojlanishi uning intellektual salohiyati, mantiqiy fikrlashi va keyingi o'quv faoliyatining muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli ona tili mashg'ulotlarida o'quvchilarning nutq faoliyatini faollashtirish, ularni erkin fikrlashga undash va kommunikativ vaziyatlarga mos ravishda nutq tuzishga o'rgatish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan sanaladi.

Og'zaki va yozma nutq o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ular bir-birini to'ldiruvchi kommunikativ vositalar hisoblanadi. Og'zaki nutq orqali o'quvchi muloqot madaniyatini, tinglash va fikr bildirish ko'nikmalarini egallasa, yozma nutq orqali fikrni tartibli, izchil va grammatik jihatdan to'g'ri ifodalash malakasini rivojlantiradi. Mazkur ikki yo'nalishni uyg'un holda rivojlantirish o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

Shu munosabat bilan boshlang'ich sinf ona tili darslarida nutqni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda kommunikativ yondashuv asosida ta'limni tashkil etish dolzarb ilmiy va amaliy masala hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili

Nutqni rivojlantirish metodikasi pedagogika, psixologiya, tilshunoslik va didaktika fanlarining tutashgan nuqtasida shakllangan ilmiy yo'nalishlardan biridir. Mazkur masala yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarda nutqning shakllanish qonuniyatlari,

bolalar tafakkuri bilan o'zaro bog'liqligi hamda ta'lim metodlarining samaradorligi keng yoritilgan.

O'zbek metodist olimlari boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish jarayonida nutqni rivojlantirishni ta'limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida e'tirof etadilar. Ularning tadqiqotlarida lug'at ustida ishlash, bog'lanishli nutqni shakllantirish, matn bilan ishlash metodlari, bayon va insho yozish, ijodiy topshiriqlar hamda suhbat metodining o'quvchilar nutqini rivojlantirishdagi o'rni ilmiy jihatdan asoslangan.

Xalqaro pedagogik tadqiqotlarda esa kommunikativ yondashuv, kompetensiyaga asoslangan ta'lim va funksional savodxonlik konsepsiyalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur yondashuvlarda tilni o'rganishning asosiy natijasi grammatik bilimlarni egallash emas, balki real hayotiy vaziyatlarda samarali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat ekanligi ta'kidlanadi.

Psixologik tadqiqotlar og'zaki nutq bolaning tabiiy kommunikativ faoliyati asosida rivojlanishini, yozma nutq esa murakkabroq psixik jarayon bo'lib, tafakkur, xotira, diqqat va til kompetensiyalarining uyg'un rivojlanishini talab etishini ko'rsatadi. Shu sababli yozma nutqni shakllantirish izchil mashqlar, bosqichma-bosqich o'qitish va muntazam nazoratni talab qiladi.

So'nggi yillarda raqamli ta'lim vositalari, multimedia texnologiyalari va interfaol metodlarning nutq rivojiga ta'siri bo'yicha ham qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda. Elektron darsliklar, taqdimotlar, videomateriallar, virtual muloqot muhiti hamda ta'lim platformalaridan foydalanish o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, ularning motivatsiyasini kuchaytirish va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan.

Shuningdek, zamonaviy ilmiy adabiyotlarda o'quvchilar nutqini rivojlantirish faqat ona tili fanining vazifasi emasligi, balki barcha fanlarni o'qitish jarayonida integrativ yondashuv asosida amalga oshirilishi zarurligi qayd etiladi. Fanlararo integratsiya orqali o'quvchilarning lug'at boyligi kengayadi, ilmiy tushunchalarni izchil ifodalash ko'nikmalari shakllanadi va kommunikativ kompetensiya yanada mustahkamlanadi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunda o'quvchining shaxsiy faolligi, ijodkorligi va mustaqil fikrlashiga asoslangan ta'lim muhiti yaratish alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf ona tili darslarida og'zaki va yozma nutqni uyg'un rivojlantirish o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi. Dars jarayonida suhbat, savol-javob, matn ustida ishlash, rolli o'yinlar, hikoya tuzish, bayon va insho yozish kabi metodlardan muntazam foydalanish o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytiradi, fikrni izchil bayon etish va grammatik me'yorlarga rioya qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Og'zaki nutqni rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar o'quvchilarning erkin muloqot qilish, tinglash va fikr almashish malakalarini mustahkamlaydi. Yozma nutq mashqlari esa imlo savodxonligi, tinish belgilaridan to'g'ri foydalanish, matn tuzish va fikrni yozma shaklda aniq ifodalash kompetensiyalarini shakllantiradi. Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlarning qo'llanilishi dars samaradorligini oshirib, o'quvchilarning o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi.

Muhokama

Ilmiy manbalar tahlili va pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, nutqni rivojlantirish faqat ona tili fanining emas, balki barcha fanlarni o'qitish jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan kommunikativ topshiriqlar ularning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

Og'zaki va yozma nutqni alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda o'qitish ta'limning samaradorligini oshiradi. O'qituvchi tomonidan yaratilgan qulay muloqot muhiti, individual va guruhli ishlash usullari hamda raqamli ta'lim vositalaridan foydalanish o'quvchilarning nutqiy faolligini kuchaytiradi. Shuningdek, muntazam baholash va tahlil qilish orqali o'quvchilarning nutqidagi kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish o'quvchilarning til kompetensiyasi, mantiqiy tafakkuri va kommunikativ madaniyatini shakllantirishning muhim omilidir. Nutq ustida tizimli ishlash, interfaol metodlardan foydalanish, matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish o'quvchilarning o'z fikrini erkin va ravon ifodalashiga xizmat qiladi. Shu bois ona tili darslarini tashkil etishda nutqni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik yondashuvlarni keng qo'llash ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Ona tili fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Toshkent.
4. G'ulomov A., Yo'ldoshev J. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
5. Mahmudov N. O'zbek tili nazariyasi va amaliyoti. Toshkent.
6. Safarova R., Hamroyeva M. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent.
7. Richards J.C. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2017.
8. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Pearson Education, 2015.
9. Vygotsky L.S. Thought and Language. MIT Press.
10. UNESCO. Global Education Monitoring Report. Paris, 2023.
11. OECD. PISA 2022 Results. Paris, 2023.
12. Cummins J. Language, Power and Pedagogy. Multilingual Matters, 2000.